

PAPER DETAILS

TITLE: MUSTAFA RESİD'İN PENBE FERACE ROMANI ÜZERİNE

AUTHORS: Selami ÇAKMAKCI

PAGES: 573-687

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2510529>

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/2 2022 s. 573-587, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

MUSTAFA REŞİD'İN PENBE FERACE ROMANI ÜZERİNE

Selami ÇAKMAKCI*

Geliş Tarihi: Ocak, 2022

Kabul Tarihi: Mayıs, 2022

Öz

Ara nesil dönemi sanatçılarından olan Mustafa Reşid, romanlarında aşk ve kadın konularını işlemiştir. *Penbe Ferace* romanının konusu da aşktır. Roman, başkişi Server'in ruhsal ve tensel sevgi arasında yaşadığı kararsızlığın ardından gerçek sevgi duyduğu kadına dönüşünün hikâyesidir.

Penbe Ferace romanının başkişisi, Tanzimat döneminin ilk romanlarındaki baba otoritesinden yoksun kalmış kişilere benzer. Başkişi Server, romanın başında ideal bir kimlik ve kişilik olarak çizilmekle beraber "hayatın acemisi" bir figürdür. Tecrübesizlik ve iradesizlik, başkalarının etkisinde kalmasına ve kötülerin tuzağına düşmesine sebep olmuştur. Romanda aşkın işlevi Tanzimat ilk romanlarından beri sıklıkla savunulan severek evlenme düşüncesini yerleştirmektir. Kadınların eğlence hayatındaki konumuna da yer verilen *Penbe Ferace*'de, yeni hayat tarzı ile yeni insan tipinin ve yeni değerlerin aşılacak amacı taşıdığı hissedilmektedir. Bu çalışmanın amacı Tanzimat Dönemi ilk romanlarının *Penbe Ferace* romanına etkisini tartışmak ve Türk edebiyatına bir yenilik getirip getirmediğini belirlemektir.

Anahtar Sözcükler: Aşk, kadın, kötülük, eğlence, tecrübesizlik.

ON MUSTAFA REŞİD'S PENBE FERACE NOVEL

Abstract

Mustafa Reşid, who is one of the authors of the middle generation period, dealt with the subjects of love and women in his novels. His novel *Penbe Ferace*'s subject matter is also love. The novel is the tale of the protagonist Server's indecision between spiritual and sensual love and then his return to the woman he loves.

The protagonist of the novel *Penbe Ferace* is similar to those characters in the first novels of the Tanzimat period who are deprived of father authority. Although the protagonist Server presents an ideal identity and personality, he is a "novice of life" figure. The inexperience and lack of will caused him to be influenced by others and fall into the traps of the bad people. The function of the love in the novel is to place the idea of marrying out of love which had been defended frequently since the first Tanzimat novels. In *Penbe Ferace* where the position of women in entertainment life is given place, it is felt that it has the aim of impressing the new persona type and new values with new lifestyle. The aim of this study is to discuss the influence of the Tanzimat period's first novels on *Penbe Ferace* and whether it brought a novelty in Turkish literature or not.

Keywords: Love, woman, evil, fun, inexperience.

* Dr. Öğr. Üyesi; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, selamicak23@hotmail.com

1. Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısı toplumsal ve kültürel değişimlerin hızlı yaşandığı bir dönemdir. Edebî hayatımızda da köklü değişikliklerin yaşandığı bu dönemdeki yeniliklerden en önemlisi romanın Türk okurunun ilgi odağı hâline gelmesidir. Roman bu dönemde Osmanlı kamuoyuna gerçek, gündelik yaşamı yansıtan bir tür olarak girmiştir (Esen, 2010, s. 21). İlk Türk romanlarında genellikle üst kültür grubunun gündelik yaşamı üzerinden aşk, evlilik, aile, Batılılaşma, eğlence hayatı, kadın-erkek ilişkileri ve alafrangalık gibi sorunlar ele alınır. “İlk telif romanlar, yerli anlatı ile Batılı roman arasında bir yerde, fakat yeni hayat tarzının bir ifadesi olan yeni edebiyatın temel ihtiyacının bir getirisi olarak giderek daha gerçekçi ve insana yönelik bir anlayış içerisinde yazılmışlardır” (Argunşah, 2006, s. 29). Bu romanlarda sosyal ve kültürel hayattaki değişiklikler gösterilmeye çalışılmış ve toplumun ihtiyacı olan insan tipleri üzerinde durulmuştur.

19. yüzyılın son çeyreğinde ilk telif ürünlerini veren Türk romanı, Namık Kemal’in sanatkârane üslubu ile Ahmet Midhat Efendi’nin halkı eğitmek amacıyla sade dille yazdığı romanları olmak üzere iki yol izler. Namık Kemal ve Ahmet Midhat Efendi farklı üslubu tercih etseler bile ikisi de edebiyatta sosyal fayda prensibini benimsemiş sanatçılardır. Ancak Ahmet Midhat Efendi romanı doğrudan bir eğitme ve eğlenme aracı olarak görmesi bakımından hem Namık Kemal’den hem de dönemindeki diğer yazarlardan ayrılır. Mehmet Celal, Mehmet Vecihî, Fazlı Necip, Ahmet Reşad, Recep Vahyi, Mustafa Reşid gibi dönemin rağbet gören ara nesil sanatçıları, daha çok Ahmet Midhat Efendi’nin roman çizgisini takip etmişlerdir. Bu yazarlar, okurların ilgi ve seviyesini göz önünde bulundurarak romanlar yazmışlardır. Gönül maceralarına yer verildiğinden genç okurların ilgisini çeken bu romanlar belli kalıpları taşır. Bu romanlarda “hep iyilik ile kötülüğün karşıt iki eylemine tabi bir evren vardır. Bir tarafta acı çekenler var, gerek görevlerini kötüye kullanıp suç işleyenlerin eylemine, gerek iyilikseverlerin düzeltici eylemine muhatap olup edilgen şekilde acı çekiyorlar. Masumlar, aynı anda hem korunuyor hem de kurban oluyorlar” (Eco, 2017, s. 110-111). Bu özelliği taşıyan romanlar okuru eğlendiren, heyecanlandıran ve aynı zamanda bazı dersler almasını sağlayan eserlerdir.

2. Mustafa Reşid’in Edebî Kişiliği

Mustafa Reşid, “ara nesil” olarak adlandırılan dönemin önemli sanatçıları arasındadır. 1861-1936 yılları arasında yaşamıştır. Orhan Okay’a göre Mustafa Reşid, ara nesil sanatçılarının aşırı hissî (santimental) yazarları arasında vasat seviyede bir edebiyatçıdır (2008, s. 186). *Şark ve Envâr-ı Zekâ* adlı dergileri çıkaran Mustafa Reşid, roman, hikâye, şiir, mensur şiir, antoloji, çeviri, ders kitabı ve gazete olmak üzere edebiyatın farklı türlerinde eserler vermiştir. Onun ara nesil sanatçıları içerisindeki asıl yeri gazete ve romancılığıdır. Mustafa Reşid’in on iki romanı bulunmaktadır. Bunlar *Yeis yahud Cürm-i Meşhûd*, *Flora*, *Hayf*, *Neyyir*, *Ressam*, *Penbe Ferace*, *Lorans*, *İzdivac-ı İmtizaç*, *Tesir-i Terbiye*, *Bir Kızın Hatası*, *Küfran-ı Nimet*, *Son Salon ve Aşk*’tır. “Mustafa Reşid’in konuları son derece dar ve kısırdır. Bir romanın gerektirdiği ayrıntı zenginliği, karmaşık ve girift hayat unsurlarını, ruhî ve fikrî problem ve değişimleri psikolojik çatışmaları, insan ve mekân münasebetlerini hakkıyla ifade ve ihtiva etmez. Halk romancılığının kuruluş dönemindeki önemli bir ismi olarak anılmak durumundadır” (Özarslan, 1994, s. 105-106). Mustafa Reşid’in romanları Tanzimat’ın ilk dönem romanlarının kurgularına benzer. Güçlü bir romancı muhayyilesine sahip olmadığı anlaşılan Mustafa Reşid, başlıca konunun aşk ve kadın olduğu romanlarında benzer şahıslarla benzer olayları tekrarlar. Temel kurgu, kadın ve erkek karakterin ilk görüşte birbirine âşık olması, araya engellerin girmesi ve mutlu/mutsuz son

şeklindedir. Romanları kurgusundaki basitlik, dilindeki sadelik özelliğiyle orta seviye okurlara hitap eder.

Mustafa Reşid'in romanlarının özelliklerinden biri de şahıs kadrosunda yabancı karakterlere çok yer vermesidir. *Ressam* ile *Son Salon ve Aşk* romanlarının şahıs kadrosu tamamen yabancılardan oluşur. Mekân olarak Avrupa şehirlerini kullandığı romanları da vardır. Romanlarında aşk genellikle ilk görüşte ve rastlantılarla başlar. Romanlarının çoğunda mutsuz son hâkimdir. Bazılarında aşkta kavuşma gerçekleşmemesi nedeniyle ölümle sonuçlanan trajik bir son vardır. Romanda Ahmet Midhat Efendi çizgisini benimseyen Mustafa Reşid, sonraki dönemlerde birçok aşk romancısına örneklik oluşturmuştur. Ancak basit kurguya sahip eserler vermesi sonraki nesiller tarafından unutulmasına neden olmuştur.

3. *Penbe Ferace* Romanında Başkişinin Kadınlardan Etkilenme Sorunu

3.1. *Penbe Ferace* Romanında “Hayatın Acemisi” Bir Erkek

Penbe Ferace romanı 1893 yılında yayımlanmıştır. Romanın kapağının başında “*Şems Kitaphanesi Cep Romanları*” ifadesi vardır. Kapakta yazarın adı ve 1893 yılında İstanbul'daki Enver Efendi matbaasında basıldığı bilgisi yer alır. Romanın en son sayfasında ise yayıncının bir notu bulunmaktadır. On bir bölümden oluşan roman altmış üç sayfadır. Eser şu ana kadar Latin harflerine aktarılmamıştır.

Basit kurguya sahip *Penbe Ferace* romanının konusu aşktır. Romanda “hayatın acemisi” bir gencin “ilk görüşte âşık olması, araya engellerin girmesi ve mutlu son” şeklinde bir kurgu vardır. Olayların gelişiminde nedensellik bağı zayıf olduğu için her şeyi rastlantılar belirler. Sade bir dilin kullanıldığı romanda diyaloglar anlatımın önemli bir parçasıdır. Diyaloglardaki kısa cümleler romanın dilini iyice basit hâle getirir. Konuşmaları süslemek amacıyla oluşturulan tamlamalar ise yazarın sanat yapma kaygısı taşıdığını gösterir.

Romanda olayların ana mekânı İstanbul'dur. Olaylar Beyoğlu, Göksu ve Heybeliada'da geçer. Şahıs kadrosu dar olan romanın başkişisi Server adlı bir gençtir. Diğer şahıslar Seher, Kılaret, Cemal ve Yegâne Hanım'dır. Roman şahıslarının genellikle Batılı hayat tarzını benimsemiş, sosyal hayatın içinde yer alan üst sınıfa mensup oldukları görülür. Göksu'da sandal gezintileri yapmak ve Beyoğlu'ndaki mekânlarda eğlenmek dönem açısından üst sınıfın gerçekleştirebileceği ritüellerdir. Kadınların Göksu'da sandal gezintileri yapması ve ferace ile gezmesi gibi ipuçlardan hareketle olay zamanının 19. yüzyılın ikinci yarısı olduğunu tahmin etmek mümkündür. Romanda zaman kronolojik bir özellik taşır. Başkişi Server ile diğer şahısların başından geçen olaylar hep düz bir çizgi hâlinde ilerler. Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir:

Başkişi Server otuz yaşına yaklaşmış uzun boylu, esmer yüzlü bir bahriye zabitidir. Server, eğlencede gözü olmayan, mesleğini seven, sürekli çalışan kendi hâlinde bir gençtir. Ailesi ve geçmişi hakkında hiçbir bilgi verilmeyen Server'in en iyi arkadaşı kendisi gibi bir bahriye zabiti olan Cemal'dir. Bir gün Server arkadaşı Cemal'in teklifini zorla kabul ederek Göksu'ya gezmeye gider. Göksu'da sandalla gezerken yanlarından geçen “penbe ferace”li Seher'e ilk görüşte âşık olur. Seher de bu karşılaşmada Server'e âşık olmuştur.

Server ile Cemal aynı gün Göksu'dan dönerek yemek yemek için Beyoğlu'nda bir otele giderler. Server, burada Kılaret adlı yabancı bir kadınla tanışır. İkisi arasında kısa sürede bir dostluk oluşur. Server, bu kadının cazibesine kapıldığından onun kaldığı otele taşınır. Haftada iki

gün Seher'i görmek için Göksu'ya giden Server, diğer günlerini de Beyoğlu'nda Kılaret'le geçirmeye başlar. Kılaret'le geçici zevkler yaşamakla beraber kalbi Seher'dedir. Server kendisine gelen imzasız bir mektupla Kılaret'in başka bir erkekle daha ilişkisi olduğunu öğrenince Kılaret'i terk ederek "penbe ferace"li Seher'le evlenmeye karar verir.

Roman, Server ile Cemal'in konuşmaları ile başlar. Bu konuşmada Cemal'in, Göksu'ya gitmek istemeyen Server'i ikna etmek istediği görülür. Cemal'in Göksu'ya gitme nedeni ise dostu Yegâne Hanım'ı görmektir. Romanın başındaki bu konuşma aynı zamanda iki arkadaş arasındaki kişilik farklılığını da yansıtır:

“-Vakit geçiyor. Beni üzme!

- Mutlaka (Göksu)ya mı gitmek istiyorsun?

- Evet

- Bu ne kadar ısrar?

- Mecburum

- Neden?

-Dostuma söz verdim...

- Kadınlara bu kadar ehemmiyet vermek!.. İşte hâlden aciz olduğum bir mesele!” (Mustafa Reşid, 1894, s. 3)

Server ve Cemal, zevkleri ve ilgileri ile birbirine tezat arkadaşlardır. Cemal ne kadar gezmeye ve eğlenmeye düşkünse, aksine Server bu zevklere yabancı biridir. Boş zamanlarını kitap okumakla değerlendiren Server, arkadaşının kadınlarla vakit geçirmesini anlamsız bulur. Romanın bu bölümünde yazar, Server'i gerek meslek ve gerekse kişilik olarak idealize eder. Mustafa Reşid'in romanın başında başkişinin kimliği ve kişiliğine ilişkin okuru bilgilendirmesi kendisinden önceki Tanzimat yazarlarının “yorumlayan, açıklayan, öğreten, yargılayan bir yazar sesinin öyküye müdahale edişi(ni)” (Parla, 1993, s. 66) aklı getirir. Arkadaşları, çalışmaktan ve matematikle meşgul olmaktan başka bir düşüncesi olmayan Server'in adını Newton koymuşlardır. Romandaki tematik gücü de temsil eden Server anlatıcı tarafından şöyle idealize edilir:

Küçükten beri bütün mesaisini ulûm-u riyâziye tahsiline hasretmişti.

Mesireler, tiyatrolar hâsılı bütün eğlenceler kendisince meçhul idi. Çalgı, tegannî, raks canını sıkardı.

İnzivâyı sever, sıhhatini tehlikeye koyacak derecede çalışırdı.

Eyyam tatilinde bile bir tarafa çekilip mütâlââ ile meşgul olurdu.

Gazeteler, romanlar menfur idi. (Mustafa Reşid, 1894, s. 5).

Server'in dönemin en rağbet gören mesleklerinden olan öğretmenlik yapması, fen bilimlerine önem vermesi, eğlence hayatından uzak durması onun kimlik ve kişiliğinin belirleyici özellikleridir. Server'in kimliği ve kişiliğindeki bu ayrıntılarla Tanzimat Dönemi'nden sonra toplumun ihtiyacı olan insanın özellikleri verilmek istenilir. Yazar, Cemal ile Server'in kişiliği arasında oluşturduğu zıtlıkla bu amacını daha belirgin kılar. O, çalışkanlığı ve akılcı yönüyle Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâhun Bey'le Rakım Efendi* romanındaki Rakım'a benzer. Ancak Server, zamanla başkalarından etkilenmesi, arzularının peşinden gitmesi ve eğlence hayatındaki sefahate kapılması bakımından ondan ayrılır.

Tanzimat Dönemi'nde Müslüman-Türk kadınların, gündelik hayatta geleneksel rollerinin dışına çıkarken ilk tercih ettiği sosyal etkinlik gezintilerdir. Yeni hayat tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan gezintiler, bu dönemde toplumsal değişim ve dönüşümlerin kadınlar üzerindeki yansımaları gösteren bir sosyal etkinliktir. “19. yüzyılda İstanbul'da gelişen eğlence kültürü, geçmişin kolektif etkinliklerine karşı, kişisel yönü ağır basan bir gündelik zaman geçirme anlayışını doğurmuştur” (Işın, 2014, s. 89). Gezinti yerlerindeki hayat daha ziyade Boğaziçi civarında gerçekleşir ve üst tabakadan insanların değerleriyle biçimlenir. Tanzimat sonrası dönemde gündelik yaşamın en önemli serbest zaman etkinliği olarak görülen gezintilere çıkmak, sosyal ilişkiler kurmak için bir fırsat olarak görülür. Mesire yerlerinde veya başka yerlerde araba ile yapılan gezintiler sırasında kadın ve erkeğin birbirlerini görmesini sağlamak yazarların kadın-erkek ilişkilerini geliştirmek için başvurduğu yöntemlerdendir (Gökçek, 2000, s. 127). Kadın kahramanların Göksu'da gezintiler yapması ve sandalla dolaşması Tanzimat'tan sonra gerçekleşen yeni hayat tarzının ve kadın modernleşmesinin de bir yansımasıdır. Eserde Yegâne Hanım ile Seher Hanım'ın Göksu'da sandalla gezmelerinin asıl amacı da görmekten çok görülmek, karşı cinsle sosyal ilişkiler kurmaktır. Server de bu gezinti ile bir anda kendisini sosyal ilişkilerin içinde bulmuştur. Yazarın böylece gezinti yerlerindeki tanışmayı görücü usulü evliliğe bir alternatif olarak sunmak istediği görülür. Romanda kadın ve erkeklerin en çok ilgi duydukları gezinti yeri Göksu, sosyal ilişkiler açısından işlevi olan bir mekândır. Server'in, Cemal'le Göksu'ya yaptığı gezinti, kadınlara olan ilgisini ortaya çıkardığı gibi Seher'le birbirlerine âşık olmalarını da sağlar. Olayın merkezindeki kadın ve erkeklerin birbirine ilk görüşte âşık olması Tanzimat'ın ilk romanlarından itibaren çok rastlanılan bir motiftir. İlk görüşte aşkı başlatan unsur ise rastlantılardır. Server, Cemal'le birlikte Göksu'da sandalla gezinti yaparken Yegâne Hanım'ın sandalında Seher Hanım'ı görür. Seher ile Server bu karşılaşma sırasında birbirlerini dikkatli şekilde süzerler:

“Server'in enzarı güneşin muavenetiyle ince yaşmaktan kolaylıkla nüfûz etti.

Açık kestane renginde saçlarla, uzun ve kaşlarının renginden daha koyu kirpiklerle, zehra gibi ihtizâzlı bir ziyâ-yi nazar-ı karip neşreden maî gözlerle, şevk-engiz bir ağızla müzeyyen olan o güzel başı koca feylesofu dûcâr-ı hayret eyledi.” (Mustafa Reşid, 1894, s.13)

Göksu'daki karşılaşmada Server'in âşık olmasını sağlayan güç penbe feraceli Seher'in fiziksel güzelliğidir. Bu nedenle Seher'in tasvirinde ruhsal olandan çok bedensel olan öne çıkarılır. Seher, İstanbul'da dillere destan güzelliği ile bilinir. “Koyu kirpikler, mâî gözler ve şevk-engiz ağız ile o müzeyyen baş” (Mustafa Reşid, 1894, s. 13) Server'in ilk görüşte ondan etkilenmesini sağlamıştır. Bu karşılaşmada Server'i etkileyen bir başka şey de Seher'in penbe feracesidir. Ferace, “kadınların sokakta yaşamakla beraber giydikleri üst giysidir” (Parlatır, 2017, s. 449). Bakıştan sakınmak için giyilen ferace, burada bakışların kadının üzerinde toplanmasını sağlayan bir nesne işlevi görür. Romana isim olarak seçilen bu giysi Seher'in güzelliğine güzellik katan bir unsurdur. “Penbe ferace”, olayda ilgi odağının bir kadın karakterde olacağını sezdirmekle birlikte Seher, silik ve renksiz bir şahsiyettir. Roman boyunca kimliği ve kişiliğinde herhangi bir değişiklikten bahsedilmez. O, Forster'in “yalnkat kişiler” dediği; okuyucuya bir kez tanıtıldılar mı, bir daha tanıtılmaları gerekmeyen kişilerin bir örneğidir (1985, s. 109). Bunun nedeni romandaki asıl mesajın Server'in kimliği, kişiliği ve eylemleri üzerinden verilmesidir. Cemal'le Server, sandalla gezerken ikinci kez Yegâne Hanım'la Seher'le karşılaşır. Bu karşılaşmada Server ile Seher yeniden göz göze gelir. Server, “uzun boylu narin yapılı” Seher'e bakarken, Seher de genç zabiti bakışlarıyla yeniden süzer:

“Çayırda keşt-ü güzâr esnasında Server Bey Seher hanımı daha yakından tedkik etti. Seher uzun boylu narin yapılı idi. Refâtına taalluk eden enzârı geri almak muhâl idi.

Bir defa Seher dahi hicâbı bir tarafa ederek Server’in yüzüne dikkatle baktı. İki kuvvet yani iki nazar çarpıştı. Nihayet Server mağlup oldu.

O nazar... Koca feylesofun kalbini muhat olan tabakât-ı bî-kaydı mahvetti.” (Mustafa Reşid, 1894, s. 14-15).

Server ile Seher karşılıklı bakışlarıyla birbirlerini sevdiklerini belli ederler. Anlatıcı Server’in genç kadına olan duygularını; “buzları aheste aheste eriyen dereler”e benzeterek ifade eder. Yazar, burada iki gencin duygularındaki değişiklik üzerinde durmuş, ancak psikolojik tahlillerde bulunmamıştır. İçe dönük bir karakter olan Server’in, bu karşılaşmadan sonra kişiliğinde değişiklikler görülür. Göksu’dan İstanbul’a dönünceye kadar hiç durmadan konuşur. Cemal, arkadaşının bu durumuna çok şaşırır, hatta şuuruna bir zarar geldiğini bile düşünür. Seher de bu karşılaşmadan sonra Göksu’dan evine döndüğünde odasının penceresinden Boğaziçi’ne bakarak hayallere dalar. Yazar, birinci bölümde olayları keserek Server’i tanıttığı gibi üçüncü bölümde de aynı şekilde olayları birden keserek Seher’i tanıtır. Server gibi Seher de birçok yönden idealize edilir. Seher, keman çalan, resim yapan, roman okumaktan zevk alan bir kadındır. Server’le aralarındaki tek farklılık; Seher’in “ulûm-i tabi’iyyeden bahis kitaplardan ziyade kitab-ı tabi’iyye mütâlâa etmesidir” (Mustafa Reşid, 1894, s. 16). Böylece yazar, iki gencin zevkleri, ilgileri ve becerileri üzerinden aralarında kültürel bir denklik olduğunu vurgulamak ister. Seher’in idealize edilmesinin bir başka nedeni karşıt gücü temsil eden kadının karşısında konumlanmış olmasıdır. Seher, romanda geri planda bir karakter olmasına rağmen “olan ve olması gereken” arasındaki çatışmayı sağlayan kişidir. Gerçek sevginin ve severek evlenme düşüncesinin somutlaştığı Seher, Tanzimat sonrasında sosyal hayat içerisinde yer alan entelektüel ve “ehl-i namus kadın”ın örneğidir (Işın, 2014, s. 108). Seher sosyal mekânlarda görünürlük kazansa da iffetini koruyan bir kadındır. Onun romandaki işlevi kötülük figürü olan kadının karşısında konumlanmış olmasıdır. Romanda Seher’in karşıtı olarak konumlanan Kılaret, “femme fatale” bir kadındır. “Ölümcül kadın” olarak da nitelendirilen “femme fatale” kadınların en temel özelliği tehlikeli, yıkıcı ve zehirli bir güzelliğe sahip olmalarıdır (Çabuklu, 2000, s. 50). Femme fatale kadınların diğer bir özelliği kötülükleriyle aile düzenini hedef alması ve toplumsal düzeni tehdit etmesidir. Baştan çıkaran güzellikleriyle bilinen bu kadınların sevgisi tinsel değil hep tenseldir. Romanda karşıt gücün de temsilcisi olan Kılaret, güzelliğiyle “seyirlik nesne” görünümünde bir kadındır. Kılaret’in romandaki işlevi güzelliği ve cinsel çekiciliği ile erkek figürün cinsel arzularını harekete geçirerek gerçek sevgi duyduğu kadından uzaklaştırmasıdır. Kusursuz güzelliğiyle hedefindeki erkeği baştan çıkaran “femme fatale” kadın, Tanzimat romanından itibaren kurguda her zaman bir “kötülük” figürü olarak yer almıştır. Bu kadınların Tanzimat romanında ilk örneği *İntibah* romanındaki Mahpeyker’dir. “Hafifmeşrep” kişiliğe sahip bu kadınlar serbest yaşamlarıyla da dikkat çekerler.

Romanda bedensel sevgiyi sembolize eden Kılaret, ahlaki olarak düşmüş yabancı bir kadındır. Beyoğlu’ndaki bir Fransız tiyatrosunda şarkıcılık yapmaktadır. Tanzimat romanlarında idealize edilen erkek karakterlerin, cinsel cazibelerine kapılarak gayrimeşru ilişkiler içerisinde bulundukları kadınlar genellikle yabancıdır. Taner Timur’a göre Osmanlı gayrimüslim kadınları Osmanlı romanına Batı ahlâkî çöküntüsünün bir uzantısı, şehvet objeleri olarak sokulmuşlardır (1991, s. 31). Robert Finn de Hristiyan azınlıkların ilk romanlarda, âşık olunacak ya da geçici ilişki kurulabilecek kişiler olarak boy gösterdiklerini iddia eder (Finn, 2013, s. 25). Müslüman-Türk bir kadının gayrimeşru bir ilişkinin içinde konumlandırılmasının söz konusu dönem için bir

güçlük olması ve yabancı kadınların eğlence mekânlarında rahatlıkla yer alması yazarları böyle bir seçime itmiştir. Çünkü dönemin toplumsal şartları gereği Müslüman-Türk bir kadının eğlence mekânlarında şarkıcılık yapması imkânsızdır.

Sosyal yaşamın özellikle de eğlence mekânlarının aktif kişisi olan Kılaret, gündelik ilişkiler ve geçici zevklerin peşinde olduğundan Server’le bir aile kurma fikri taşımamaktadır. Amacı Server’in cinsel arzularını kışkırtarak onu tuzağa düşürmek ve maddî olarak ondan faydalanmaktır. Genç ve tecrübesiz bir genç olan Server ise, onun gösterdiği ilgiyi gerçek bir aşk gösterisi zanneder. Server, onunla tanıştığı andan itibaren aklın denetiminden çıkarak bedeninin etkisine girer. Onun ısrarıyla Beyoğlu’ndaki otelde hayatında ilk defa içki içer. “İçme eylemi kadın ve/veya erkek için, beraberinde muhakkak bir ahlaksızlık vurgusunu ya da farklı bir rasyonel bozulmayı kapsayarak olay örgüsüne dâhil edilen bir etmen olur” (Sezen, 2021, s. 221). Server, Kılaret’in sunduğu içkiyle birlikte kendi iradesi üzerinde güç sahibi olmaktan çıkar. Jale Parla, Namık Kemal’in *İntibah* romanındaki Ali Bey’in Mahpeyker’in; Nabızade Nazım’ın *Zehra* romanındaki Suphi’nin de Ürani’nin tuzağına düşmesinde içkinin etkisi olduğunu söyler (1993, s. 97). Kılaret’in kendisini tuzağa düşürmek için içki sunduğunun farkında olmayan Server, bir oyunun içinde olduğunu anlayamaz:

“Sofrada Server Kılaret’in karşısına oturmuş idi. Kılaret Server’in önünde duran boş kadehe şampanya doldurduktan sonra dedi ki:

- Şevkimize içmez misiniz?
- Ömrümde ilk defa olarak aşkınıza!
- Sahih mi?
- Cemal Bey ayağa kalkarak:
- Temin ederim Madam.
- Öyleyse iftihar ederim

Sofrada bulunanların hepsi ayağa kalkarak:

- Öyleyse hem Matmazel Kılaret’in hem de Server Bey’in aşkına!” (Mustafa Reşid, 1894, s.24).

Server Kılaret’le yaptığı sohbetten sonra genç kadının cinsel cazibesine kapılarak arzuları ekseninde yaşamaya başlar. “İnsan eylemlerinin harekete geçirici gücü arzudur” (Frye, 2020, s. 16). Bir anlamda onunla tanıştıktan sonra gerçekle bağımlı yitirir ve kendini sefih bir hayata kaptırır. Arno Gruen, femme fatale kadınların cinselliği, erkeğe sahip olmak ve onun gücünü ele geçirmek için bir araç hâline getirdiklerini; yıkıcılık içeren bu eylemin, erkeğin kaderini yönlendirmekte ısrar eden kadınların bir tür intikamı olduğunu söyler. Ona göre bu tür kadınlar erkekleri birey olarak değil, sahip olmak istedikleri gücün soyutlaması olarak görürler (2020, s. 52-53). “Hayatın acemisi” olan Server, Kılaret’le tanıştıktan bir gün sonra onun davetini kabul ederek oteldeki dairesine çay içmeye gider. Kılaret, odasına gelen Server’e bakışlarıyla meydan okumakta ve âdeta bir baştan çıkarma oyunu oynamaktadır. “Meydan okuma, baştan çıkarmanın en temel koşullarından biridir” (Baudrillard, 2014, s. 148). Kılaret tarafından baştan çıkarılan Server, onunla bedensel anlamda hazlar yaşar. Özel olanı temsil eden oda, cinsler açısından bir mahremiyet alanı konumundadır. Kılaret’in odasındaki dekor, eşyalar ve giyimindeki ayrıntılar cinsel çağrışımlara kapılarını açan bir özelliğe sahiptir. “Bütün mumları yanan âvize”, Kılaret’in “ipekten mamul semâvî renk elbisesi”, “yarıya kadar açık kolları ve gerdâni” ve “göz kamaştırıcı beyazlığı” ile Server’in “cinsel uyanışı”nı gerçekleştirerek baştan çıkarmıştır:

“Bütün mumları işal edilmiş olan âvize Kılaret’in nasıl bir bedîa-i letâfet olduğunu gösteriyordu.

İpekten mamul semâvî renk elbisesi göz kamaştırıcı beyazlığıyla hüsnü imtizâç etmişti. Gerdâni kâmil, kolları yarıya kadar açık turreleri perişan bir surette kaşlarının üstüne dökülmüş idi.

Çayı Kılaret pişirdi. Bin türlü nevâzîşleriyle Server'e teşekkürde aczini itiraf ettirdi. Çay içildikten sonra 'bu sandalyede rahatsız oldum. Müsâadenizle şu kanepeye oturalım.' diyerek Server'i akşam güneşi renginde ipek puşideli bir kanepeye götürdü. Bu kanepe ikinci oturabilecek derecede vâsi olduğundan Server'i de yanına aldı. Kılaret'in nigâhı o merteye ârâm-sûz idi ki buna Server gibi câzibe-i umûmiyye kanunlarıyla tuğlu diğer câzibeleri öğrenmesine mani olan bir filozofun bile müncezib olmaması mümkün değildi!" (Mustafa Reşid, 1894, s. 31-32).

Server, "bedia-i letâfet" olan bu kadınla geçirdiği saatleri "ömrünün en mesut zamanı" olarak görmektedir. Kılaret, Server'in başka bir kadını sevdiğini bilmekte, ancak kendisiyle metres hayatı yaşamasında bir sakınca görmemektedir. Server de Kılaret'in kendisiyle geçici ilişkiler yaşamak istediğini bakışlarından okumuştur:

"Kararını tebliğ için Kılaret'in hayaline tevcih edince o mahlûk-u lâtifin 'beis yok. Onu tercih et. Fakat beni de unutma' diye niyaz ettiğini gördü." (Mustafa Reşid, 1894, s. 34)

Tanzimat romanında bedensel çekiciliği ile erkek özneleri baştan çıkaran kadınların hiçbirisi ruhsal anlamda aşkın öznesi olamadıkları, hep maddî aşkın ve evlilik dışı ilişkilerin nesnesi durumuna düştükleri görülür. Romanda Seher, ailenin temelini oluşturacak kadının sembolü konumundayken, Kılaret "dişil simgesel beden(i)" (Dargyay, 2006, s. 121) ile Server'in arzularını harekete geçiren cinselliği temsil etmektedir. Kılaret'in cinsel çekiciliğine kapıldıktan sonra bir yanılsama dünyasında yaşayan Server, bir çıkmazda olduğunun farkındadır. Çünkü "olan"la "olması gereken" arasında karar verme yetisini kaybetmiştir. Sürekli dalgındır ve hayaller kurarak yaşamaktadır. Kendisi üzerinde güç sahibi olamaması kararsızlığa, kararsızlık ise onu çıkmaza sürükler. Kılaret'le zaman geçirirken zihni hep karışıktır. Aklına Seher'in mahzun, Kılaret'in mütebessim çehresi gelmekte, ancak Kılaret'in baştan çıkaran güzelliği ile Seher'in manevî güzelliği arasında bir karar verememektedir. "Birinde masum bir aşk, diğerinde ise şehvet vardır" (Kolcu, 2018, s. 159). Anlatıcı, Server'in bu iki kadına olan eğilimleri konusundaki kararsız ruh hâlini; "biçâre delikanlı iki mıknaş arasında kalmış bir iğneye benziyordu" (Mustafa Reşid, 1894, s. 32) şeklindeki cümleyle özetler. Romandaki temel çatışmayı da içeren Server'deki bu duygusal karmaşa ve kararsızlık şöyle ifade edilir:

"Penbe feraceli hanımın hayâlî kendisi 'mesûdiyet, meşrûiyetdedir. İkiyi düşün diyor' diyor, Kılaret'in hayâlî ise 'feylesof ol! Endişe-i âti ile fırsattan istifâde etmemek mecnûnların kârıdır.' yolunda tavsiye-i sefâhat ediyordu." (Mustafa Reşid, 1894, s. 32)

Kötülüğü sezemeyecek kadar saf ve iyi niyetli biri olan Server, romanda "merhamet uyandıran yapı tipi"ni temsil eder. Bu tip yapılarda ekseriya roman başkışısı, irade zayıflığından, saflığından ve kusurlu düşünce şeklinden dolayı ıstırap çeker (Stevick, 2010, s. 147). Onun iradesizliğini somutlaştıran şey Cemal'in ısrarıyla Göksu'ya gezintiye çıkması ve Kılaret'in ısrarıyla içki içmesidir. Server, "hayatın acemisi" bir karakter olması bakımından Tanzimat romanlarından Namık Kemal'in *İntibah* ve Nabızade Nazım'ın *Zehra* romanındaki Suphi'ye benzer. İki eserde de femme fatale figürlerin cinsel arzularıyla "hayatın acemisi" olan erkek özneyi baştan çıkardıkları görülür. Yine Server'in ruhsal sevgi ile bedensel sevgi arasındaki kararsızlığı da *İntibah*'taki Ali Bey'in Mahpeyker ile Dilâşub, *Zehra*'daki Suphi'nin Ürani ile Sırrı arasındaki kararsızlığına çok benzer. Eserde Ali Bey'in söz konusu ikilemi; "Ali Bey ahlâkında olan utanma duygusu ile gönlündeki şevk ve cezbedilmenin tesirinin şiddeti içinde - iki mıknaş arasına düşmüş bir cüz-i madenî gibi- sükûtu ıstırapı" (Namık Kemal, 2012, s. 39)

şeklindeki cümleyle ifade edilirken, Suphi'nin Sırrı Cemal'le olan bedensel bağlılığına rağmen Zehra'dan kopamayışı ise; "Suphi 'ötekini' büsbütün unutmuş gitmiş değildi" (Nabızade Nazım, 2012, s. 65) şeklinde aktarılır. Server'in Kılaret'in tuzağına düşmesi, Suphi'nin hafifmeşrep bir kadın olan Ürani'nin baştan çıkarma oyunlarına karşı koyamayarak tuzağına düşmesine benzer. Server'in Ali Bey'in ve Suphi'nin temel problemi "hayatın acemisi" olmalarıdır. Ali Bey Mahpeyker'in gerçek kimliğini, Suphi de Ürani'nin başka birisiyle ilişkisi olduğunu sonradan öğrenir. *İntibah* ve *Zehra* trajik sonla biterken *Penbe Ferace*'de böyle bir son yoktur.

Server, Kılaret'le tanıştıktan sonra haftanın dört beş günü Beyoğlu'na giderek onunla buluşur. Okula gitmediği günlerde de Kılaret'in odasında onunla bezik oynayarak ve şarkılarını dinleyerek zaman geçirir. "Vaktiyle mütâlaâdan başka bir şey ile mütelezviz olmayan Server kitaplara, risâlelere, gazetelere artık nazar-ı nefret ile bakıyor idi" (Mustafa Reşid, 1894, s. 46). Kılaret'in kaldığı otelde bir oda kiralayarak orada yaşamaya başlayan Server, hatta kitaplarını bile bu oteldeki odasına taşır. Bu kadınla tanıştıktan sonra mesleğini de ihmal etmeye başlar. Haftanın sadece iki günü okula ders vermeye gitmektedir. Çalıştığı okula daha önce zevkle giderken şimdi kendisine kasvetli gelmektedir. Sürekli dalgın hâlde oluşu öğrencilerin bile dikkatini çeker. Kitap okurken de zihni meşguldür.

Server'in ahlâkî ve maddî çöküş yaşaması eğlence yaşamına katılımıyla başlar. Eğlence hayatındaki sosyal ilişkiler romandaki olayların sonunu belirlediği gibi onun için bir kişilik sınavıdır. Server'in Kılaret'in tuzağına düştüğü eğlence mekânları Beyoğlu'ndadır. İlk romanlarımızdan itibaren Beyoğlu, eğlencenin, yozlaşmanın, sefahatin, alışverişin, gösterişin ve kadın-erkek ilişkilerinin en rahat yaşandığı bir semttir. Batılılaşmanın her boyutunun yaşandığı bu semt, lüks otelleri, eğlence hayatı ile bir sosyalleşme alanı olduğu kadar bir sefahat mekânıdır. "Beyoğlu, Tanzimat romanında Avrupa'nın küçük bir aynasıdır, baştan ve yoldan çıkan gençler için aynı Avrupa gibi tehlikelerle doludur. Bu tehlike hep tensellik, duygusallık, cinsellik çerçevesinde ifade edilir" (Parla, 1993, s. 81). Romanda Kılaret'in dairesinin olduğu ve yasak ilişkiler yaşadığı oteller, çalıştığı tiyatro, Server'in eğlenmek için gittiği tiyatro ve bir süre kaldığı otel Beyoğlu'ndadır. "19. yüzyılda Beyoğlu'nun bir otel merkezi olarak geliştiğini görmekteyiz. Başta Londra Oteli, Bristol Oteli, Büyük Fransız Oteli, Tokatlıyan Oteli ve Büyük Kroecker Oteli olmak üzere pek çok otel, levanten kültürün Beyoğlu ölçeğinde gündelik hayatı biçimlendirmesine aracılık etmiştir" (Işın, 2014, s. 99). Server'in ahlâkî olarak düşüşünde etkili olan arkadaşı Cemal de Beyoğlu'ndaki eğlence mekânlarına ilgi duyan biridir. Onun, Server'le yemek yedikleri otelin sahipleri ve çalışanlarıyla samimi ilişkilerine bakıldığında buradaki mekânların müdavimi olduğu anlaşılır.

3.2. Baba Otoritesinden Yoksun Olmak

Penbe Ferace'de başkışı Server'in bir aileye sahip olmadığı görülür. Server'in eğlence hayatına girerek sefahate dalması ve ardından maddî tükeniş yaşamasında aile olgusundan özellikle baba otoritesinden yoksun olması etkilidir. Bu özelliğiyle Server tip olarak Tanzimat'ın ilk romanlarındaki baba otoritesinden yoksun kişilere benzer. "Tanzimat romanının en yaygın izleği, yani baştan çıkmış müsrif oğulların düştükleri kötü yolda kendilerini mahvetmeleri(dir)" (Parla, 2012, s. 192). İdeal bir meslek ve ideal bir kişiliğe sahip olan Server'in eğlence hayatında karşılaştığı sorunlarla baş edememesinde de baba eksikliğinin büyük payı vardır. "Tanzimat romanının esas problemi etkilenmiş kadından çok etkilenmiş erkektir. Daha kesin bir ifadeyle söylersek, babanın yol göstericiliğinden yoksun kaldığı için yabancı telkin karşısında korumasız kalan züppeleşmiş yetim oğuldur esas problem" (Gürbilek, 2010, s. 47). *Penbe Ferace* romanının

başkışısı Server, züppe bir tip olmasa da yaşadığı tecrübelerle Tanzimat romanındaki eğlence hayatının içerisinde kaybolan erkek karakterlere çok benzer. Yabancı olduğu eğlence hayatının olumsuzluklarını bilmeyen Server, buraya adımını attığı ilk anda “kötüler”in tuzağına düşer. Server, eğlence hayatına o kadar yabancı ve o kadar saftır ki Beyoğlu’nda Cemal’le yemek yedikleri oteli zengin birinin konağı zanneder.

Baba otoritesinden yoksun olmak Server’in tecrübesizliğine neden olduğu gibi başkalarının etkisine girmesinin de temel nedenidir. Server’in eğlence hayatına kapılarak gayrimeşru bir ilişkiye yönelmesi ve bedensel arzularının denetimine girmesinde Cemal’in etkisi yadsınamaz. Bir yönüyle eserdeki alafranga züppe tipini temsil eden Cemal, eğlence mekânlarında yer alması ve burada sosyal ilişkiler kurması için arkadaşını etkilemiştir. “Cemal’in Server’i kendisinin gezdiği yerlere götürmeye başlamasıyla, akılcı Server’in arzularının kuklası olmaya adım attığı görülür” (Sezen, 2019, s. 166). Çünkü o, Göksu gezintisinden sonra gittiği mekânda kendini bir anda gayrimeşru ilişkilerin içinde bulmuştur. Denilebilir ki Cemal, Server’i kendi seviyesine çekmiştir. Cemal’in dostu Yegâne Hanım’ın da sandal gezintisi sırasındaki davranışlarıyla aşüfte bir kadın olduğu sezdirilir. Cemal, arkadaşının Kılaret’le kısa sürede dostluk kurmasına önce şaşırmış, ancak daha sonra onu bu dostluğu ilerletmesi konusunda teşvik etmiştir. Server, Kılaret’in tiyatrodan sonra dairesinde çay içme davetini kabul etmeyeceğini söylediğinde Cemal, “Mülâkât-ı husûsiyye teklifinde erkeğe takdim etmek derecelerine kadar tenezzül eden bir kadını red ile tahkir” (Mustafa Reşid, 1894, s. 28) etmenin yanlış olduğunu söyleyerek arkadaşının arzusunu kışkırtmıştır.

Server, Cemal’in sözlerinin etkisinde kalarak Kılaret’in teklifine “evet” der. Bu nedenle onun arzusu kendiliğinden gerçekleşen bir arzu değil, “kışkırtılmış bir arzu”dur. Kılaret’e olan ilgisi ve eğlence hayatına kendini kaptırması Cemal’i taklit etmesiyle ilişkilidir. Eserde arzulayan özne Server, arzusunun dolayımlayıcısı Cemal, arzu nesnesi ise Kılaret’tir. René Girard’ın kavramsallaştırdığı “üçgen arzu” modeli, arzulayan özne, dolayımlayıcı ve arzu nesnesi arasındaki ilişkiye odaklıdır. “Üçgen arzu” modelinde nesne her serüvenle birlikte değişmekle birlikte bu “üçgen” değişmez. Girard’a göre başkasının arzusu bir süre sonra bizim de arzumuz olup çıkar ve özne, dolayımlayıcının kişiliğini sahiplenmeyi, kendisine mal etmeyi düşler. Onun gücüyle kendi ‘akıllılığı’ arasında mükemmel bir sentez hayal eder. Kendi kendisi olmayı bırakmadan *öteki* olmak ister (2007, s. 61, 235). Arkadaşındaki arzusunun oluşmasını sağladıktan sonra romanda Cemal’den bir daha bahsedilmez. Server, sanki Cemal’le gizli bir rekabet içindedir. Cemal’in etkisiyle arzularının peşinde giderek sefih hayatı seçmesi onun için bir sınav sürecidir. Çünkü eğlenceden hoşlanmayan Server, daha önce bazı dostları tarafından defalarca davet edilmesine rağmen tiyatroya gitmemiştir. Tiyatroya ilk defa Cemal’in isteğiyle gitmekle birlikte Kılaret’le tanıştıktan sonra her gün gitmeye başlar. Kılaret’le olan beraberlikten mutluluk duyarken bu kadının oynacağı hâline geldiğinin ve kendisini bir uçuruma götürdüğünün farkındadır. Ondan kopmayı başaramamakta, ancak maddî olarak tükendiği için bir çıkış aramaktadır.

Server gerçek kişiliğinden uzaklaşıp “ödünç şahsiyet”e (Gürbilek, 2010, s. 51) dönüştükten sonra iç dünyasında “meşru-gayrimeşru” çatışması yaşar. Aynı gün iki kadından gördüğü ilgi sonucunda birine ruhsal diğerine de bedensel olarak bağlanmıştır. Kılaret’e daha fazla zaman ayırmakla birlikte Seher’i aklından çıkaramamaktadır. Bir sabah aniden karar vererek onu görmek amacıyla Göksu’ya gider. Çayırda kitabını okuduğu sırada Yegâne Hanım ile Seher bilinçli şekilde onun yanından geçerler. Bu sırada Yegâne Hanım, “buraya bazı feylesofların da

gelebileceği düşünülüp bir kıraathâne yapılmış olsa idi şimdi bu beyefendi böyle meydanda kitap açıp okumaya mecbur olmazdı” (Mustafa Reşid, 1894, s. 38) diyerek onun çayırda kitap okumasıyla alay ederek ardından bir kahkaha atar. Yegâne Hanım’ın kahkahaları hem Seher’in hem de Server’in canını oldukça sıkır. Bu olay eserdeki kırılma noktalarından biridir. Çünkü Server bu olaydan sonra Seher’in kendisini sevdiğini anlar. Yegâne Hanım’ın davranışlarından hoşnut olmayan Seher, Server’in çalıştığı okula ertesi gün bir kadın göndererek özür diler. Kadınla Server arasında şu diyalog geçer:

- “Çayırda bir hanım bazı sözleriyle canınızı sıkımsı öyle mi oğlum?
- Evet efendim! Maksadınız?
- Maksadım affınızı rica etmek!
- O hanım nâmına mı?
- Hayır, refikası Seher Hanım namına! Kendisi o muâmeleye asla razı olmayıp takbîh etmiştir. Hanımefendinin terbiyesi öyle bir muâmeleye müşârekete müsâade olmayacağı aşikâr olduğundan kendisinin bu bâbda size bendenizi göndermesi eser-i nezâket ve iltifât olmak üzere telakkî ederim.” (Mustafa Reşid, 1894, s.42-43).

Bu konuşmada kadından Seher Hanım ile ailesi hakkında başka bilgiler öğrenen Server, böylece Seher’in de kendisini sevdiğini anlar. Seher de Server’e rastlamak için sürekli Göksu’ya gitmektedir. Server, Seher’i sevmekle beraber Kılaret’ten vazgeçememektedir. Onun bu karmaşık ilişkiden ve içinde bulunduğu yanılsamadan kendi başına çıkması mümkün değildir. Kılaret’le ilgili bir gerçeği tecrübe ettikten sonra oluşan bilinçle asıl kimliğine ve gerçek anlamda sevdiği kadına yeniden döner. Server, kendisine gelen imzasız bir mektubu okuyunca Kılaret’in başka bir erkekle ilişkisi olduğunu öğrenir. Toplumsal olarak böyle bir ilişkinin içinde olması imkânsızdır. Bu gerçek kendi kendisiyle yüzleşmesini sağlar. Server, kişilik zafiyeti gösterdiğini ve tuzağa düştüğünü anlar. Hayal kırıklığı yaşamakla birlikte, bu olaydan ders çıkararak yaşadığı çıkmazdan kurtulur.

“Elveda ey âlim sefâhat! Elveda şampanya şişeleri! İşte ben yine sevgili kitaplarımdan istifâdeye gidiyorum!” (Mustafa Reşid, 1894, s. 61)

Server, Kılaret’in gerçek yüzünü gördükten sonra Seher’le evlenmeye karar verir. “Bir aşk macerası sırasında çoğunluk ebedi bir yuva arar” (Benjamin, 2018, s. 70). Romandaki erkek karakterin kendisine zarar veren bu tür ilişkinin bir benzeri Mustafa Reşid’in *Neyyir* adlı romanında da vardır. Eserin başkışısı Neyyir, Beyoğlu’ndaki mekânlardan birinde tanıştığı yabancı kadın Polin’in kendisine olan muhabbetini gerçek bir aşk gösterisi sanarak, onun kendisini parası için sevdiğini oldukça geç anlamış bir gençtir.

Server, femme fatale figürün ihanetini anladıktan sonra eski erdemlerine geri döndüğü gibi iradesini de yeniden kazanır. Yazarın temel amacı da Server’in iradesizliğinden kaynaklanan aldanışı ve aldatılışı ile okura bir mesaj vermektir. Tanzimat romanlarının çoğunun temelinde ahlak kaygısı yatar; yazarlar onların birer ibret olmasından yola çıkmışlardır zaten. Genelde çıkarabileceğimiz ders, fiziksel tutkunun eninde sonunda yıkıcı olacağı, yalnızca ruhlar arası bir aşkın doruğa varacağıdır (Finn, 2013, s. 116). Romanda başkışının sefahatten kurtularak sevdiği kadınla evlenmeye karar vermesi, “severek evlenme” düşüncesini, yazarın bir dünya görüşü olarak savunduğunu göstermektedir. “Gençlerin kendi iradeleri ile evlenmeleri ve evleneceği kişiyi seçmeleri özgürlük kavramına bağlı olarak Tanzimat edebiyatından itibaren çok sık işlenir” (Esen, 2010, s. 203). Dolayısıyla romanda aşk üstün bir değer olarak idealize edilmekte ve örtük bir şekilde evlenmenin koşulu olarak görülmektedir.

Başkışının olayların başından beri ruhsal sevgi ile tensel sevgi arasında yaşadığı ikilem; romandaki temel çatışmayla birlikte bir değer çatışmasını da içermektedir. Temanın oluşmasında önemli bir değer ifa eden değer çatışmaları romandaki sonucu belirleyerek temayı da fısıldamaktadır (Arık, 2002, s. 308). Bu romanda da Server’in bedensel zevklerden ve maddi

tükenişten sonra ruhsal sevgide karar kılması severek evlenme düşüncesinin metnin asıl mesajı olduğunu gösterir.

Sonuç

Ara nesil sanatçısı Mustafa Reşid'in basit kurguya ve dile sahip romanlar yazması, sonraki dönemlerde unutulmuş bir edebiyatçı olmasına neden olmuştur. Çok yönlü bir sanatçı olan Mustafa Reşid'in *Penbe Ferace* romanı konunun işlenişi, olayın düzenlenişi, kurgu ve kişiler bakımından Tanzimat romanlarına çok benzer. Bu eserin Cumhuriyet sonrasında yazılan aşk romanlarına kaynaklık ettiği, tekniği güçlü romanlara geçişte bir köprü görevi gördüğü söylenebilir. Ancak eserin ilk romanlardaki konu, olay, kişi ve temaları tekrarladığı için Türk edebiyatına bir yenilik getirmediği görülmektedir. Basit kurguya sahip romanda nedensellik bağı zayıf olduğu için olayı rastlantılar şekillendirir. Kişilerin birbirine âşık olmasını, başkişinin yaşadığı çıkmazdan kurtulmasını hep rastlantılar belirler. Romanın, dili ve konusu ile okuru eğlendirmek ve eğitmek amacı taşıması yazar için edebiyatın bir amaç değil araç olduğunu gösterir.

Kurgusu son derece basit olan *Penbe Ferace* romanında “hayatın acemisi” bir gencin ilk görüşte âşık olması, ardından bir kötülük figürünün araya girmesi ve “mutlu son” şeklinde bir şema vardır. Romanda bütün karakterler “iyi”ler ve “kötüler” şeklinde bir zıtlıkla sunulduğu için kişilikleri roman boyunca hiç değişmemiştir. Yazar, aşkın Server ve Seher’de oluşturduğu duygusal etkiyi vermiş, ancak bu etkiyi ortaya koyan ruh tahlillerini yapmamıştır. Başkişi de dahil, romandaki bütün kişilerin olayın sürükleyicisi oldukları görülür.

Penbe Ferace romanındaki başkişi Server ilk görüşte âşık olması, femme fatale figürün cazibesine kapılarak gerçek sevgi duyduğu kadından uzaklaşması, eğlence hayatında sefahate dalması veya femme fatale kadının tuzağına düşmesi, maddî tükeniş yaşaması ve baba otoritesinden yoksun olması gibi özellikleriyle Tanzimat dönemi ilk romanlarındaki hayat tecrübesi olmayan erkek karakterlere benzer. Onun kendisinden önceki tiplerden tek farkı, karakter aşınması yaşadıktan sonra hatalarından dönmesidir. Başkişi Server yitirdiği değerlere geri dönerek bir anlamda mutlu sonu hak eder. İyilerin aşkı kazandığını gösteren “mutlu son” romanda yazarın ahlakçı tutumunun bir göstergesidir. Yazar, romanda başkişinin kendi değerlerinden uzaklaşmasına neden olan eğlence yaşamı üzerinden Batılılaşmanın olumsuz etkilerini de göstermek ister. Eğlence hayatının merkezi konumundaki Beyoğlu ise yozlaşmayı temsil eden bir mekân olarak sunulur. Tanzimat dönemi romanlarından beri işlenen severek evlenme düşüncesi de romanda özellikle yeni bir dünya görüşü olarak benimsetilmeye çalışılır. Romanda yüksek bir değer olarak savunulan aşkın asıl işlevi severek evlenme düşüncesini yerleştirmektir. Yazar, romanda idealize ettiği erkek ve kadın özneler üzerinden toplumun hangi niteliklere sahip insanlar üzerinde yükselebileceği mesajını da verir. Eserde gezintiler yoluyla Türk kadının sosyal hayattaki konumuna ve modernleşme serüvenine de ayna tutulur.

Kaynaklar

- Argunşah, H. (2006). Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Türk romanı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 23-100.
- Arık, Ş. (2002). Cumhuriyet öncesi Türk romanında değerler çatışması. *Hece, Türk Romanı Özel Sayısı*, 300-309.
- Baudrillard, J. (2014). *Baştan çıkarma üzerine* (Çev. Ayşegül Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2018). *Son bakışta aşk* (Çev. Nurdan Gürbilek). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çabuklu, Y. (2000). Postmodern toplumda kadın. *Virgöl*, 31, 49-50.

- Dargay, E. N. (2006). Budist metin ve ritüellerde dişi beden. *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* (Çev. Sibel Özbudun-Balki Şafak-İlker Çayla) (Der. Sylvia Marcos) içinde (119-140). İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Eco, U. (2017). *Popüler roman kahramanları* (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Esen, N. (2010). *Modern Türk edebiyatı üzerine okumalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Finn, R. (2013). *Türk romanı/ilk dönem 1872-1900* (Çev. Tomris Uyar). İstanbul: Agora Yayınevi.
- Forster, E. M. (1985). *Roman sanatı* (Çev. Ünal Aytür). İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Frye, N. (2020). *Hayal gücünü eğitmek* (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Girard, R. (2007). *Romantik yalan ve romansal hakikat* (Çev. Arzu Etensel İldem). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökçek, F. (2000). Tanzimat dönemi roman ve hikâyelerinde kadın-erkek ilişkilerinin düzenlenişi ile ilgili bazı tespitler. *Türk Yurdu*, 153-154, 126-132.
- Gruen, A. (2020). *Kendine ihanet* (Çev. Ülkü Hastürk). İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gürbilek, N. (2010). *Kör ayna kayıp şark*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Işın, E. (2014). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kolcu, A. (2018). *Ara nesil edebiyatı*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Mustafa Reşid (1890). *Neyyir*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Mustafa Reşid (1894). *Penbe ferace*. İstanbul: Enver Efendi Matbaası.
- Nabızade Nazım (2012). *Zehra*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Namık Kemal (2012). *İntibah*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okay, O. (2008). *Batı medeniyeti karşısında Ahmet Midhat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özarlan, E. (1994). *Ara nesil edebiyatçısı ve gazetecisi Mustafa Reşid Bey / Hayatı ve Eserleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Parla, J. (1993). *Babalar ve oğullar / Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2012). *Türk edebiyatına eleştirel bir bakış / Berna Moran'a armağan* (Haz. Nazan Aksoy-Bülent Aksoy). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 187-212.
- Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sezen, G. (2019). *19. Yüzyıl Cep Romanlarının Beden - Zihin Denetimi ve Romantik İlişkilene Biçimleri Açısından Modernleşmedeki Yeri*. Yayımlanmamış doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Sezen, G. (2021). Asır sonu İstanbul'unda bir zihin-beden rotası. *The City: Literary Encounters / Şehir: Edebî Karşılaşmalar*, s. 217-232.
- Stevick, P. (2010). *Roman teorisi* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk romanında tarih toplum ve kimlik*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Extended Abstract

Mustafa Reşid is a middle generation author. Although he finds a place for himself in history of literature, Mustafa Reşid, who adopted Ahmet Midhat Efendi's popular novel line, is an author who is not read much today. His novel *Penbe Ferace* was published 1892. The novel consists of 11 chapters and has 63 pages. The novel has the characteristics of popular romance novel with its subject, fiction, simplicity of language and the features of its characters. The subject matter of the novel *Penbe Ferace* is love. The novel, which has a plain language, has dialogs made up of short sentences. The novel is a work that appeals to readers with low literary appreciation in terms of subject and language. The main factor that determines the beginning, development and end of the events in the novel are the coincidences. The fiction in this novel is that the male protagonist falls in love with a woman, meets the woman he loves after the obstacles come in and disappear. While these patterns provide an ease of writing for the author, they also make it easier for the reader to understand the novel.

Penbe Ferace is a novel based on a romantic love between two young people named Server and Seher, and a femme fatale woman who prevents this love. In *Penbe Ferace*, many topics such as the idea of marrying out of love, the characteristics of ideal woman and ideal man identity, the position of Muslim-Turkish women in social life, the role of foreign and morally fallen women in entertainment life are discussed through daily life. The main problem in the novel, as in most of the Tanzimat novels, is the dilemma in spiritual and physical love experienced by a young person who is seen as a "novice in life". This dilemma of the protagonist, which constitutes the main conflict in the novel, also includes a conflict of values. In the novel, being lack of family is also among the problems of the protagonist. Especially, the problems arising from the absence of the father's authority shows similarities with Tanzimat's first novels. The absence of father figure has caused Server to be "novice of life". Server's another problem is his lack of will. This problem lured him into the trap of evil-minded women. Social environment and choice of friends were also effective in corrosion of character.

In the novel, Seher whom Server loves with true love is an idealized woman. Kılaret, who seduces Server and causes him to fall into a trap, is a *femme fatale* woman. Kılaret, an example of morally fallen foreign women from the Tanzimat novels, is a source of evil in the novel. Kılaret, who also represents the opposing power in the work, is the person who drives Server away from the woman he loves with her physical attractiveness and causes him to suffer moral losses. Kılaret, has the characteristics of a seducing woman. The most prominent element in her beauty is the attractiveness of her body. In the novel, despite the fact that Server and Seher fell in love with each other at first sight, Kılaret made it difficult for them to come together immediately with her physical charm and caused them to separate. The biggest curiosity element in the novel is how the love at first sight will come to a conclusion. Separation or becoming distant is a necessary process for romantic love in the work to gain meaning. In this process, while Server suffers from indecision, Seher takes no action. The difference between Seher and Kılaret also reveals the difference between an "ideal wife" and a woman who can only be "sexually desired" in the novel.

The novel's character cadre is narrow. The characters were described with their physical appearances, but their mental analyses were not made. While their identity and personality traits were addressed, the psychologies of any characters were not elaborated. While the author gave the emotional effect of love on Server and Seher, he gave his mental states, but no mental analyses revealing this effect were made. In short, in the novel, the answer to the question of what kind of person they are was given, but the reasons were not emphasized. All the characters in the novel are presented with a contrast as "good" and "bad". The one-dimensional personalities of the characters did not change throughout the novel. The author gives the message on which qualities the society can rise above, through the male and female subjects he idealizes in the novel. The protagonist, who is described as one-dimensioned in the novel, Server is a continuation of the types who are inexperienced because of the lack of father's authority in the Tanzimat novels, who are under the influence of their friends, who fall into the trap of femme fatale women, and who experience financial exhaustion. The only difference between him and his predecessors is that despite experiencing corrosion of character he corrects his mistakes. The protagonist Server, in a sense, deserved a happy ending by returning to the values he lost. The "happy ending", which shows that the good wins in love, is an indicator of the author's moralistic attitude in the novel.

The function of the love defended as a high value in the novel is to place the idea of marrying out of love which had been defended frequently since the first Tanzimat novels. In *Penbe Ferace*, the ideal male character's decision to marry the woman he loves spiritually at the end of the novel is intended to

adopt the idea of marrying out of love, which had been handled since the Tanzimat novels. The decision of the ideal male figure to marry the woman he loves is a critique of the arranged marriage approach that had been handled since the Tanzimat novel.

One other the topic in *Penbe Ferace* is the entertainment life. In the novel, it is felt that the author aims to impress a new lifestyle, new persona type and new social values with the role of foreign and femme fatale women in entertainment life and the position of Turkish women in daily life.

In the work, the promenades are the places where women freely participate and develop their social relations by being together with the opposite sex. The excursions show that the Turkish woman goes beyond her traditional roles and meets a new lifestyle. The most important entertainment for Muslim-Turkish women is to go on excursions in Göksu. It is noteworthy that the excursions are activities that only the upper class can perform. Having fun on the promenades and boating are reflections of the modernization of the Turkish woman in the novel. The fact that the promenades had become an important place in the development of male-female relations is the projection of the social and cultural life of the period in the novel. The author wants to show the negative effects of Westernization through moral corruption in entertainment life. Since the author considers the social structure of the period, he positions foreign women in entertainment venues and corrupted relations. The place where the “femme fatale” woman at the centre of illegitimate relations is located is the entertainment life. The social relations that she dominates in the entertainment life determine the end of the events in the novel as well as the main reason for the moral losses of the protagonist. The novel is also important in terms of showing the place of Beyoglu in our changing social life after the Tanzimat. In the work, Beyoglu is not only the centre of entertainment life, but also a place representing corruption and Westernization as a district where the upper class is located. Beyoglu is a place where people forget their identities in entertainment life and get away from their personalities. Beyoglu is the centre of the entertainment life where the foreign woman, who is the representative of the opposite power, is active.

Penbe Ferace novel by Mustafa Reşid, a versatile artist, was the source of popular non-sexual romance novels written after the Republic. It can be said that the novel is a stage in the development of the popular romance novel and serves as a bridge in the transition to novels with strong technique. It is seen that this work does not bring any innovation to literature as it repeats the subjects, themes, events and characters in the first novels.